

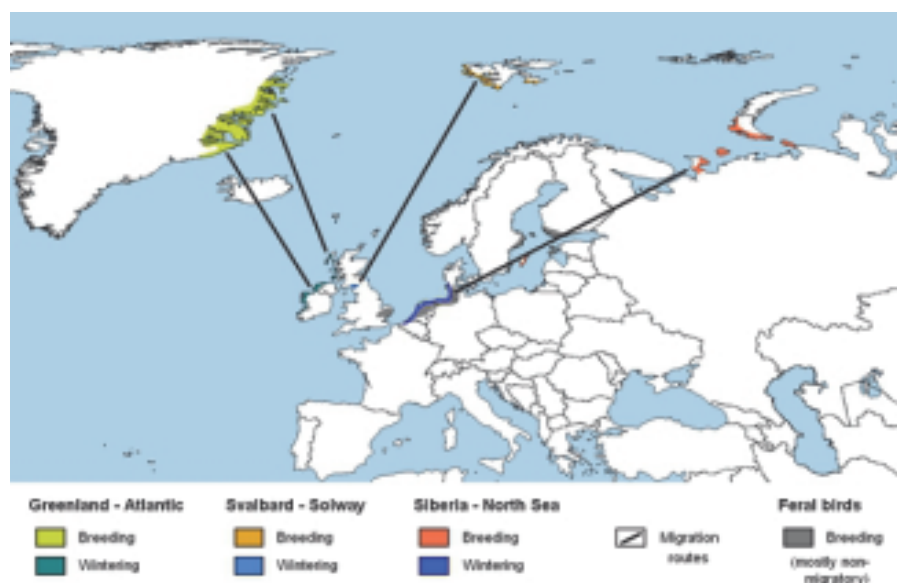
Brandgans als broedvogel in de kijker

Tekst en fotografie:
Jouke Altenburg

We kijken er niet meer van op: brandganzen zijn het hele jaar door in de het werkgebied te zien. Je zou haast vergeten dat dit eigenlijk pas van relatief recente datum is. Dit artikel zet de beschikbare kennis over het voorkomen in de broedtijd op een rij. Hoe goed hebben we als NVWC deze ontwikkeling vastgelegd?

De wereldwijde brandganspopulatie bestaat uit drie deelpopulaties, broedend op Groenland, Spitsbergen en Rusland. Kliffen en eilandjes vormen de ‘traditionele’ broedplekken, betrekkelijk veilig voor predatoren als poolvos of ijsbeer. [N.B. Onderzoek van o.a. Jouke Prop - Rijksuniversiteit Groningen - heeft aangetoond dat ijsberen de laatste jaren door de krimpende oppervlakte zee-ijs in toenemende mate onder meer brandganzen en hun nesten prederen, omdat zij lastiger op robben kunnen jagen (www.research.net).]

De drie brandganspopulaties hebben elk een eigen overwinteringsgebied. Dit artikel beperkt zich tot de Russische populatie, die van oudsher in Noord-Duitsland en Nederland overwintert.

Figuur a. Broedplaatsen, trekroutes en overwinteringsgebieden van de drie deelpopulaties. Bron: www.common.wikimedia.org

Groei in aantallen en omvang noordelijke broedgebieden

Aan het begin van de jaren zestig werd de Russische flywaypopulatie geschat op een kleine 20.000 vogels (Boyd 1961 in Kleefstra 2014). Het is aannemelijk dat deze populatie heden ten dage uit meer dan een miljoen vogels bestaat (Hornman et al. 2014). Deze spectaculaire toename van de aantallen is hand in hand gegaan met een uitbreiding van het broedareaal. Vanuit de oorspronkelijke broedgebieden op Nova Zembla en Vaygach werd de gehele kust van de Barentszee westwaarts gekoloniseerd, tot het Kola schiereiland. Vanaf 1971 werd in het Oostzeegebied gebroed, met het Zweedse eiland Gotland als voornaamste centrum. De uitbreiding in het Oostzeegebied heeft tal van nieuwe vestigingen op het Zweedse vasteland en in Denemarken tot gevolg gehad (Van der Jeugd). En de brandgans is ook in Nederland en Duitsland broedvogel geworden (o.a. Lensink 1996).

Er zitten verschillende belangrijke 'drivers' achter die enorme populatiegroei. Twee belangrijke spelen in Nederland. Brandganzen profiteren 's winters van het eiwitrijke raagras waar de intensieve Nederlandse melkveehouderij de laatste decennia op is gebaseerd. Ook de relatief zachte winters van de laatste dertig jaar zullen een positief effect hebben gehad op de overleving van de overwinterende ganzen. Verder verbeterde in tal van landen de bescherming (Vogelbalans 2013) en moet ook het broedsucces op orde geweest zijn.

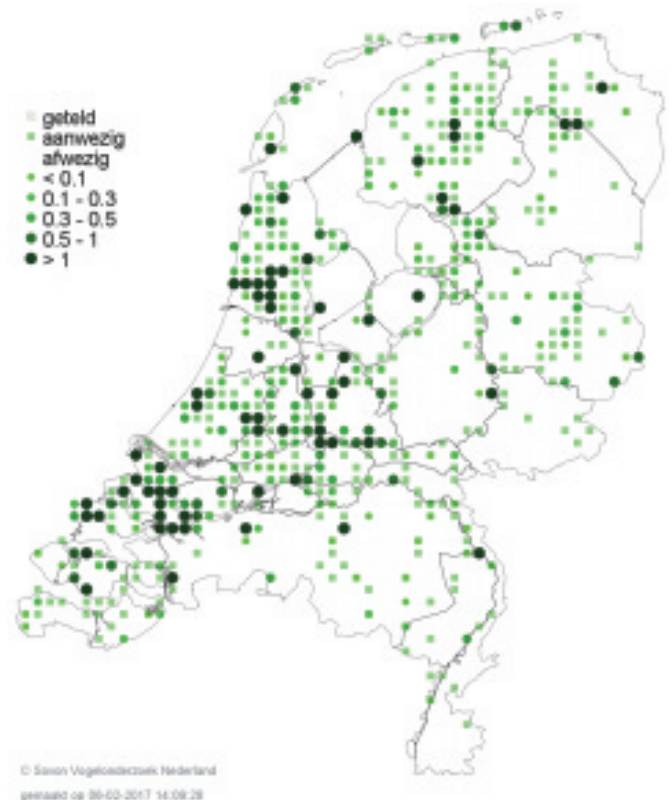
De brandgans als Nederlandse broedvogel

Sinds 1984 broedt de brandgans jaarlijks in Nederland (Lensink 1996; Sovon 2002), vooral in het Zeeuwse Deltagebied. Vermoedelijk gaat het voor een deel om losgelaten/verwilderde dieren uit watervogelcollecties en aangeschoten 'wilde' vogels (Bijlsma et al. 2001) (Lensink 1996). Maar ringonderzoek heeft uitgewezen dat ook in Rusland en Zweden geboren brandganzen zich in Nederland vestigen en omgekeerd (div. bronnen in Kleefstra 2014). De stand werd voor 1994 geschat op meer dan 70 paren (Lensink 1996). Hoe anders was dat zes jaar later: in de Atlas van de Nederlandse Broedvogels (Sovon 2002) werd de broedpopulatie voor het tijdvak 1998-2000 geschat op 750 - 1.100 broedparen. In 2005 telde de Nederlandse brandganspopulatie al bijna 6.000 broedparen. De omvang werd voor 2012 geschat op 8.900 - 25.500 paren (Scheckerman 2012).

Door de Deltawerken (sluiting Krammer-Volkerak in 1987) en het project Ruimte voor de Rivier (eind 20ste eeuw) kwamen voor de brandgans meer broedgebieden in waterrijke gebieden beschikbaar, zoals de Hellegatsplaten. Het noodzakelijke kuikenland in de vorm van extensief begraasde natuurontwikkelingsterreinen lag in deze gebieden onder loop- en zwembereik voor gezinnen met kuikens (Van der Jeugd 2006).

Rond de eeuwwisseling ligt het zwaartepunt van de Nederlandse broedpopulatie in het noordelijke deel van de Zeeuwse Delta (Sovon 2002). De doorgaans koloniegewijs broedende brandganzen kunnen echter ook predatoren aantrekken. Zo toonde Kleefstra (2014) in de Oude Venen (Frl) met gekleuringde vogels aan dat predatie door vos en bruine rat leidde tot een herverdeling van de kolonie over omliggende gebieden en dispersie tot in Duitsland.

De voorlopige verspreidingskaart van het lopende atlasproject (figuur b) duidt op flinke aantallen broedende brandganzen in de provincies Noord-Holland, Zuid-Holland, Zeeland en Utrecht. De kaart toont voor elk atlasblok het gemiddelde aantal territoriumwaarnemingen per kilometerhoktelling (2x 8) als maat voor de talrijkheid.

Figuur b. Voorlopige broedvogelverspreidingskaart 2012-2016 (Sovon, Vogelatlas)

De brandgans als regionale broedvogel

Start in de uiterwaarden

Vermoedelijk is de start van de brandganspopulatie langs de Nederrijn/Lek veroorzaakt door het verwilderen van dieren uit een watervogelcollectie in de Bosscherwaarden bij Wijk bij Duurstede (Lensink 1996). Deze vogels kunnen zijn aangevuld met wilde trekvogels. Onder meer op het eiland bij het stuwcomplex van Hagestein, slechts enkele kilometers ten westen van het werkgebied, is een flinke kolonie ontstaan.

Losse waarnemingen

Een grasduinactie in het NVWC-archief (nwc.waarneming.nl) leverde de volgende broedindicerende gegevens op (tabel 1).

Deze waarnemingen geven niet één op één een betrouwbare indicatie over de aantallen broedparen in het werkgebied. Er mag namelijk niet zonder meer worden aangenomen dat de waargenomen paren met jongen daadwerkelijk in het werkgebied

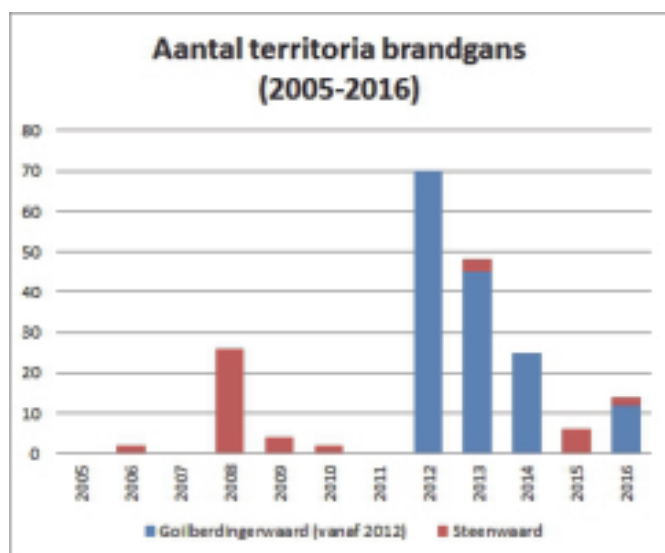
Tabel 1. Historische waarnemingen van broedende brandganzen in het NVWC-werkgebied (www.nwc.waarneming.nl)

Jaar	Omschrijving	Waarnemer
2007	adulten in broedseizoen in 'de Heul' en Steenwaard	Pim Frjling
21-5-2008	Lazaruswaard - nestindicerend gedrag	Ralph Smits
1-6-2008	Steenwaard - met jongen	Pim Frjling
15-5-2010	Everdingenwaard - met jongen	Tamara Jansen
29-5-2011	Steenwaard - met jongen	Ted van der Knaap
31-5-2012	Everdingenwaard - met jongen	Ellen de Bruin
20-5-2014	Lingebocht - Geldemalsen - met jongen	Louis van Oort
22-5-2014	Steenwaard - met jongen	Hans Kunstman
9-5-2015	Golberdingenwaard - nestindicerend	Jan Buys
17-5-2015	Steenwaard - met jongen	Jan Buys

hebben gebroed. Ganzen kunnen namelijk aanzienlijke afstanden met kleine donsjongen afleggen (www.sovon.nl/nl/soort/1670). Daarom moet naar broedende vogels / bewoonde nesten worden gezocht.

BMP-tellingen

Een aantal uiterwaarden langs de Lek wordt met enige regelmaat op broedvogels geteld volgens de BMP-methode (van Dijk & Boele 2011). De inventarisaties van de Baarsemwaard (2012, 2013, 2016) hebben geen broedgevallen van brandgans opgeleverd. De Goilberdingerwaard is in 2000 en vanaf 2012 jaarlijks op broedvogels onderzocht (met uitzondering van 2015). De voormalige groepsschuilplaatsen ('bunkers'), die in dit gebied in het water liggen, bieden een veilige broedlocatie. Het lijkt er wel op dat de brandganzen nestplaatsconcurrentie ondervinden van grote Canadese ganzen, die hun directe nestomgeving fel 'verdedigen', waardoor de toch al beperkte beschikbare broedruimte verder wordt verkleind. Naast de actieve broedparen is in de Goilberdingerwaard jaarlijks een flinke 'surplus populatie' brandganzen aanwezig, die niet tot broeden overgaat. In 2016 betrof dit ca. 100 exemplaren, waaronder ca. 35 stellen die 'gepaard' optrokken. Figuur c geeft het jaarlijkse aantal broedparen in de Steenwaard (een fraaie BMP-reeks van Jan Buijs) en de Goilberdingerwaard weer. We zien dat het aantal broedparen afneemt, al is mogelijk in 2012 en 2013 het totaal aantal paren voor de Goilberdingerwaard overschat, omdat onvoldoende voor 'surplus-vogels' is gecorrigeerd.

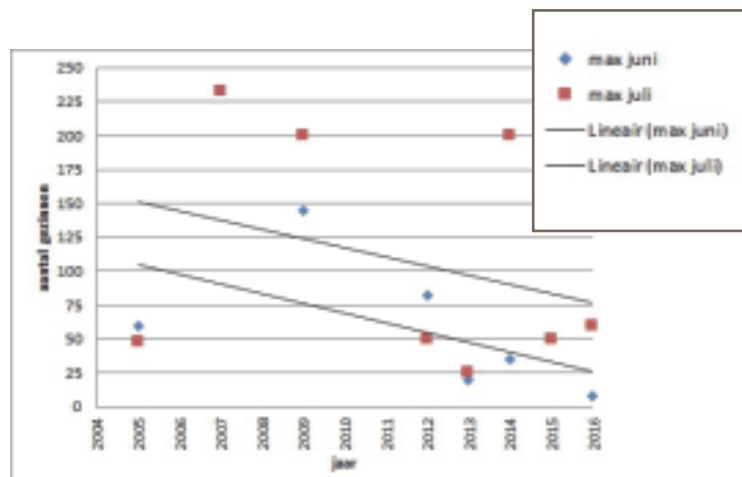

Figuur c. Tijdens BMP-tellingen vastgelegde broedgevallen brandgans in Goilberdingerwaard (vanaf 2012 m.u.v. 2015) en Steenwaard (2005-2016)

Jan Buijs heeft ook gelet op de gezinnen met opgroeiende kuikens. Hij meldt dat de Steenwaard in het verleden in juni en juli van groot belang was als 'kuikenland' voor paren met jongen. Uit zijn gegevens zijn de maandmaxima van de gezinnen voor de maanden juni en juli gehaald. Vergelijken we figuur c met figuur d dan kunnen we concluderen dat hoge maxima voor 2007 en 2009 niet alleen uit de Steenwaard afkomstig geweest kunnen zijn. De Steenwaard fungeerde blijkbaar als regionaal opgroei gebied. De trendlijnen in figuur d zijn voor beide maanden negatief.

Gebiedsdekkende tellingen: de atlasprojecten

Uit de tweede Atlas van de Nederlandse Broedvogels (Sovon 2002) valt op te maken dat de brandgans zich al in de regio gevestigd had in de blok 38-28: aantalsklasse 4-10 exx., status 'zeker broedend'. Maar dit blok ligt net ten westen van het NVWC-werkgebied. De atlasblokken van ons werkgebied zijn blanco.

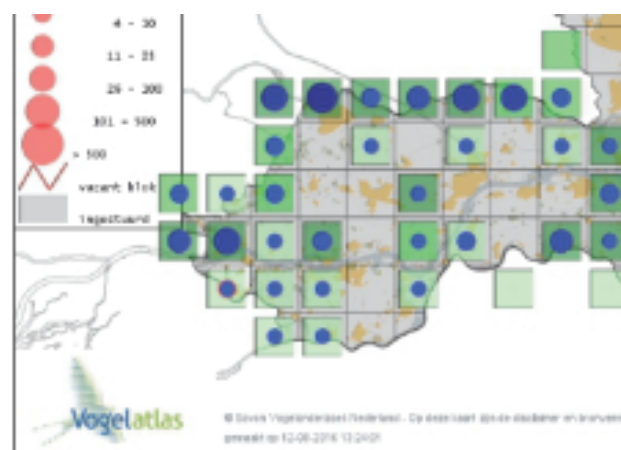

Figuur d. Maximaal aantal exemplaren van in juni en juli foeragerende brandgansgezinnen in de Steenwaard, met trendlijn (bron: pers. archief Jan Buijs).

Van 2013 tot en met 2015 is ook onze regio in het kader van het lopende atlasproject integraal op broedvogels onderzocht. Dit leverde het volgende beeld op: figuur e en tabel 2. We zien dat de regionale broedgevallen zich vooral concentreren langs de Lek (van west naar oost de atlasblokken 38-28, 39-21, 39-22 en 39-23). De komkleigebieden ten zuiden van de bebouwde kom van Culemborg zijn (vrijwel) leeg. In de omgeving van de Korne/Linge en langs de Diefdijk (Wiel van Bassa) komen ook brandganzen tot broeden.

Tabel 2. Geschat aantal broedende brandganzen en mate van broedzekerheid per atlasblok 2012-2015 (van boven naar beneden en links naar rechts). Bron: www.vogelatlas.nl

Atlasblok	Aantalsklasse	Broedzekerheid
38-28	26-50	zeker
38-38	4-10	waarschijnlijk
39-21	51-100	zeker
39-31	x	
39-41	x	
39-22	4-10	zeker
39-32	1-3	mogelijk
39-42	x	
39-23	11-25	zeker
39-33	x	
39-43	1-3	zeker

Figuur e. Uitsnede uit de voorlopige Gelderse broedvogelverspreidingskaart voor brandgans (www.vogelatlas.nl)

Tot slot

Het heeft er alle schijn van dat de brandgans pas na de eeuwwisseling in het NVWC-werkgebied is gaan broeden. Deze reconstructie laat zien dat op basis van NVWC-bronnen het verschijnen van de brandgans als broedvogel maar beperkt kwantitatief kan worden gedocumenteerd. We hebben geen langjarige BMP-telreeksen van de relevante gebieden.

De brandgans kwam tot voor kort ook 's winters niet voor in het NVWC-werkgebied. Het is de bedoeling om aan de hand van de langlopende dataset van de maandelijkse watervogeltellingen langs de Lek (in de maanden met een 'R') het wintervoorkomen in een vervolgartikel te reconstrueren.

Dankwoord

De BMP-tellingen in de Baarsemwaard zijn uitgevoerd door Camiel Heunks. De Goilberdingerwaard is sinds 2012 op broedvogels geteld door Ries van Griensven, Berry Lucas en de auteur. Jan Buijs stelde per ommegaande zijn gegevens over broedende en opgroeiende brandganzen in de Steenwaard ter beschikking. Cees Witkamp leverde waardevol commentaar op een eerder concept. ■

Bronvermelding

- Bijlsma R.G., Hustings F. & Camphuijsen C.J. (2001). Algemene en schaarse vogels van Nederland (Avifauna van Nederland deel 2). GMB Uitgeverij/KNNV Uitgeverij. Haarlem/Utrecht.
- Boele A., van Bruggen J., Hustings F., Koffijberg K., Vergeer J.W. & van der Meij T. (2016). Broedvogels in Nederland in 2014. Sovon-rapport 2016/04. Sovon Vogelonderzoek Nederland, Nijmegen.
- van Dijk A.J. en Boele A. (2011). Handleiding Sovon Broedvogelonderzoek. Sovon Vogelonderzoek Nederland, Nijmegen.
- Hornman M., F. Hustings, K. Koffijberg, O. Klaassen, R. Kleefstra, E. van Winden, Sovon ganzen en Zwanenwerkgroep & L. Soldaat (2015). Watervogels in Nederland 2012/2013. Sovon-rapport 2015/01. Nijmegen.
- van der Jeugd H.P., Voslamber B., van Turnhout C., Sierdsema H., Feige N., Nienhuis J., & Koffijberg K. (2006). Overzomerende ganzen in Nederland: grenzen aan de groei? Sovon Onderzoeksrapport 2006/02. Sovon Vogelonderzoek Nederland, Beek-Ubbergen.
- van der Jeugd H.P. (2012). Populatie-dynamische parameters van brandganzen in Nederland. Vogeltrekstationrapport 2012-02. Vogeltrekstation. Wageningen.
- Kleefstra R. (2014). Gotland in het klein, broedende brandganzen in de Oude Venen in 1999-2010. Limosa 87: 193-202.
- Lensink R. (1996). Vreemde vogels in de Nederlandse avifauna: verleden, heden en wat voor een toekomst. Vogeljaar 44: 145-164
- Lensink R., G. Ottens & T. van der Have (2013). Vreemde vogels in de Nederlandse vogelbevolking: een verhaal van vestiging en uitbreiding. Limosa 86: 40-67.
- Schekkerman H. (2012). Aantalsschattingen van broedende ganzen in Nederland: een evaluatie en kwantificering van de onzekerheidsmarges. Sovon-rapport 2012/34. Sovon Vogelonderzoek Nederland, Nijmegen.
- Sovon Vogelonderzoek Nederland (2002). Atlas van de Nederlandse broedvogels 1998-2000. Nederlandse fauna 5. Nationaal Natuurhistorisch Museum Naturalis. KNNV Uitgeverij & European Invertebrate Survey-Nederland, Leiden.
- Vogelbalans (2013) Thema 'Ganzen'. Sovon Vogelonderzoek Nederland. Nijmegen.
- Vogelbalans (2015) Thema 'Atlasproject 2013-2015'. Sovon Vogelonderzoek Nederland. Nijmegen.

Websites:

- www.geese.org
www.nwc.waarneming.nl
www.sovon.nl
https://www.researchgate.net/publication/274030769_Climate_change_and_the_increasing_impact_of_polar_bears_on_bird_populations

Alarmerende broedvogel

Gepaarde niet-broeders

Brandgans nestelend op eilandje Goilberdingerwaard